

Л.У. Хрышчановіч

**АНТРАПОНІМЫ Ў ПАЭТЫЧНАЙ ТВОРЧАСЦІ
В. ДУНІНА-МАРЦІНКЕВІЧА (з вопыту выкладання курса
“Беларуская мова. Прафесійная лексіка”)**

Выкладанне курса “Беларуская мова. Прафесійная лексіка” патрабуе творчага падыходу выкладчыка да разгляду праграмных тэм. Так, для будучых географіаў побач з тэмамі раздзела “Лексікалогія” акрамя тапанімікі прапануецца знаёмства з беларускай антрапанімікай. Антрапаніміка як адна са складаемых частак анамастыкі – навукі аб уласных імёнах – набывае ў апошнія дзесяцігоддзі асаблівую цікавасць як у асяроддзі філолагаў-прафесіяналаў, так і ўсіх тых, хто цікавіцца ўзнiкненнем, развіццём, сучасным станам беларускай нацыянальнай культуры. Імя, апроч прамога прызначэння – называць і ідэнтыфікаваць асобу чалавека, – уяўляе пэўную культурна-гістарычную каштоўнасць. Яно з’яўляецца знакам пэўнай культуры, гэта па сутнасці “скарочаны дыяхранальны культурны тэкст, які валодае шырокім культурным фонам. Менталітэт народа, спецыфіка яго духоўнай культуры, гістарычны лёс знаходзяць непасрэдны адбітак у нацыянальнай антрапаніміцы. Знаёмства з беларускай антрапанімікай з’яўляецца адным з эфектыўных сродкаў да абуджэння нацыянальнага самапазнання, да ўсведамлення свайго этнічнага “я” у агульнай супольнасці людзей. Знаёмства студэнтаў-географіаў з беларускай антрапанімікай уключае ў сябе разгляд такіх пытанняў, як: 1. З гісторыі беларускай антрапанімікі; 2. Асноўныя заканамернасці паходжання і развіцця ўласных імёнаў; 3. Тыпы дахрысціянскіх імёнаў і іх функцый у жыцці старажытнага чалавека; 4. Персаніфікацыя асобы ў XIV–XVIII стст.; 5. Імянік беларусаў у XIX–пач. XX стст.; 6. Характэрныя рысы беларускага іменаслова на сучасным этапе.

У кантэксце разглядаемых пытанняў звяртаем увагу на творчасць аднаго з першых класікаў новай беларускай літаратуры В. Дуніна-Марцінкевіча. Якія ж імёны бытавалі ў XIX ст.? Якую інфармацыю яны нам нясуць? Якія іх формы былі найбольш распаўсюджанымі? Якія імёны мы згубілі, а якія паспяхова дажылі да нашых дзён? На гэтыя і многія іншыя пытанні нам дапаможа адказаць знаёмства з паэтычнай творчасцю В. Дуніна-Марцінкевіча. Відавочна, што імянік яго паэтычных твораў складаюць імёны, якія выкарыстоўваліся ў штодзённым жыцці, у побыце беларусаў. У пераважнай большасці гэта імёны простых людзей працы, сялян, батракоў. Да прыкладу: Ананя, Даніла, Саўка, Тацяна, Хвядор,

Мірон, Кацярына, Акуліна, Усціння, Зміцер і інш. (“Гапон), Антон, Аўгіння, Прахор, Грыгор, Луцэя, Арына, Сямён і інш. (“Вечарніцы”), Базыль, Тодар, Халімон (“Халімон на каранацыі”). Антрапонімы, якія мы сустракаем у паэтычных творах В. Дуніна-Марцінкевіча з’яўляюцца непасрэднай ілюстрацыяй таго, што наша нацыянальная сістэма склалася пад непасрэдным уплывам суіснавання з даўніх часоў двух адгалінаванняў хрысціянства – праваслаўнага, або грэка-візантыйскага, каталіцкага, або рымска-каталіцкага. У паэтычных творах В. Дуніна-Марцінкевіча лёгка ўжываюцца розныя формы (як праваслаўныя, так і каталіцкія) нават аднаго і таго ж імені: Кацярына і Кася, Іван і Янка, Васіль і Базыль.

Іменаслоўная сістэма фарміравалася на базе дахрысціянскіх і хрысціянскіх традыцый. Пацверджанне гэтага мы знаходзім у паэтычных творах В. Дуніна-Марцінкевіча, дзе побач з хрысціянскімі ўзгадваюцца такія язычніцкія імёны, як: Лада, Віт, Грамабой і інш. Часам каталіцкія і праваслаўныя імёны не супадаюць ў фанетычным афармленні. І гэта зразумела: хрысціянства візантыйскага напрамку прынесла іх з грэчаскай мовы альбо праз яе, а каталіцкія імёны прыйшлі з лацінскай мовы альбо праз яе: Васіль (Васілій) – Базыль.

У паэтычнай творчасці В. Дуніна-Марцінкевіча зафіксавана характэрная для беларускай антрапанімікі асаблівасць, калі на аснове афіцыйных, каляндарных імёнаў узнікла мноства імёнаў з эмацыянальна-эстэтычным ацэначным адценнем, што ў сваю чаргу давала мажлівасць выяўленню пачуццёвых адносін да той альбо іншай асобы. Сярод словаўтваральных сродкаў, якія выкарыстоўваліся, асабліва пашыраны суфіксы суб’ектыўнай ацэнкі (памяншальна-ласкавыя альбо прыніжальныя). Да прыкладу: Кацярына і Кацярынка, Пятро і Пятрок, Васіль і Васілька, Зміцер і Змітрок, Гапон і Гапончык, Гапонка, Агрыпіна і Гапка, Тодар і Тодарка, Халімон і Халімонка і інш. Кіруючыся бездакорным моўным пачуццём, В. Дунін-Марцінкевіч не мог не ўлічыць у сваёй паэтычнай творчасці эўфанічных асаблівасцей імені, закладзеных ў гукавой прыродзе мовы. Агульнавядома, што гукавы склад любой нацыянальнай мовы надае ёй своеасаблівы непаўторны характар. Гукі ўтвараюць пэўнае экспрэсіўнае поле, якое абумоўлівае шырокі спектр самых розных пачуццяў. Нездарма ў сваіх “Вечарніцах” В. Дунін-Марцінкевіч дае цэлыя россыпы імёнаў, якія цудоўна рыфмуюцца і сваёй сугучнасцю, мяккасцю і меладычнасцю і разам з тым дзейснай экспрэсіяй ствараюць пэўны настрой, садзейнічаюць паэтычнаму светаўспрымання:

Тут Сямён і Гапон,
 І Даніла, І Антон,
 Кацярына, і Усціння,
 І Малання, і Аўгіння,
 І Прахор, і Грыгор,
 І Кузьма, і Хвядор,
 Палагея, і Арына,
 І Луцэя, і Куліна.

Разгляд антрапонімаў у паэтычнай творчасці В. Дуніна-Марцінкевіча можа суправаджацца правядзеннем канкрэтных практычных заданняў (вусна і пісьмова), што дае мажлівасць вызначыць узровень ведаў студэнтаў. Да прыкладу:

1. Якія дахрысціянскія імёны Вы ведаеце, якую функцыю яны выконвалі? Якія з іх зафіксаваны ў паэтычнай творчасці В. Дуніна-Марцінкевіча?

2. Запішыце ўсе мажлівыя варыянты наступных імёнаў: Пятро, Іван, Кастусь, Гаўрыла.

3. Назавіце жаночыя імёны, якія сустракаюцца ў паэтычных творах В. Дуніна-Марцінкевіча?

4. Падбярыце пару з рымска-каталіцкага іменаслова да наступных візантыйска-грэчаскіх імёнаў: Васіль, Іван, Фёдар, Алена, Сцяпан.

5. Прывядзіце спецыфічныя беларускія адпаведнікі да імёнаў: Аляксандр, Павел, Васіль, Юрый, Міхаіл, Канстанцін, Іосіф. Якія з іх сустракаюцца ў паэтычнай творчасці В. Дуніна-Марцінкевіча?

6. Утварыце жаночыя варыянты наступных мужчынскіх імёнаў: Васіль, Алесь, Лявон, Сцяпан, Стась, Усцін, Ян, Тодар, Браніслаў, Уладзімір, Серафім, Павел, Яўген, Юстын, Юльян. Якія з іх сустракаюцца ў “Вечарніцах” і “Гапоне” В. Дуніна-Марцінкевіча?

7. Якія формы сучаснага імя Дзмітрый зафіксаваны ў паэзіі В. Дуніна-Марцінкевіча?

8. Якія формы жаночага імя Кацярына сустракаюцца ў “Вечарніцах”?

9. Назавіце імёны, якія падвергліся архаізацыі. Як Вы думаеце чаму?

Акрамя імёнаў у паэзіі В. Дуніна-Марцінкевіча сустракаюцца цэлы шэраг прозвішчаў. Прозвішча, як вядома, – адзін з найбольш позніх кампанентаў іменавання асобы, які прайшоў складаны шлях свайго станаўлення і аформіўся прыкладна ў XVII–XVIII стст. Відавочна, што

пры абмежаваным наборы хрысціянскіх імёнаў, якія часта паўтараліся, узнікала неабходнасць больш дакладнай персаніфікацыі асобы. Такім удакладняючым сродкам і стала дахрысціянскае імя-мянушка, якое з цягам часу станавілася спадчынным прозвішчам у сучасным значэнні. Знаёмячы студэнтаў са структурай беларускага прозвішча (простыя, вытворчыя, складаныя, двайныя) і спосабамі іх утварэння, засяроджваем увагу на прозвішчах, зафіксаваных на паэтычных старонках мастацкіх твораў В. Дуніна-Марцінкевіча. Пры гэтым студэнтам прапануецца адказаць на пытанні і выканаць рад заданняў накіраваных наступных:

1. Прозвішчы якога тыпу (агульнаславянскага, усходнеславянскага, унутрымоўнага) зафіксаваны ў паэтычнай творчасці В. Дуніна-Марцінкевіча?

2. Раствлумачце паходжанне наступных прозвішчаў: Кабылеўскі, Грынеўскі, Рольнік, Злотнік, Кот, Гайдук, Запруднік, Шкляр, Лісоўскі, Штукар, Дудар, Кашляр, Шышкоўскі, Кухта. Якія з іх сустракаюцца ў паэтычных творах В. Дуніна-Марцінкевіча.

3. Вызначце семантыку прозвішчаў, якія сустракаюцца ў “Гапоне” і “Вечарніцах” В. Дуніна-Марцінкевіча.

4. У чым праяўлялася ў мінулым адметнасць прозвішчаў на *-скі, -цкі, -овіч, -евіч* у беларусаў, украінцаў і палякаў? Якія прозвішчы такога тыпу выкарыстаны В. Дуніным-Марцінкевічам у паэтычных творах.

5. Назавіце мадэлі прозвішчаў, якія з’яўляюцца тыповымі для вашага рэгіёна.

Вывучэнне антрапонімаў у паэтычнай творчасці В. Дуніна-Марцінкевіча бяспрэчна выклікае ў моладзі цікавасць да духоўнай культуры свайго народа, нясе ў сабе вялікі выхаваўчы патэнцыял, які не павінен застацца па-за ўвагай пры выкладанні курса “Беларуская мова. Прафесійная лексіка”.